

Habermas ve İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim

İçeriği Yazan: [Asaf ŞİMŞEK](#) [1] Zaman: Paz, 01/06/2008 - 06:00

Yazar: Asaf Şimşek

Jurgen Habermas, “İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim” adlı yapıtında sosyal değişimle ilgili çözümlemeler yaptı. Bu çözümlemelerinde Max Weber, Karl Marx, Marcuse gibi sosyologların görüşlerinden yola çıkarak deneysel ve sistemli görüşler ortaya koymuştur.

Habermas, sosyal değişimle ilgili görüşlerini daha çok “rasyonelleşme” ve “modernlik” gibi kavramlar üzerine inşa etmiştir.

Habermas, Weber’in “rasyonelleşme” dediği şeyi yeniden formüle etmiştir. Bunun için de “çalışma” ve “etkileşim” arasındaki kökten farklılıktan yola çıkmıştır. “Çalışma” veya “amaç-rasyonel eylem”, ya “araçsal eylem” ya “rasyonel seçim”dir ya da bu ikisinin bir kombinasyonudur.

Araçsal eylem, ampirik bilgiye dayanan teknik kurallara uyar. Bu kurallar, her defasında gözlenebilir fiziksel veya sosyal olaylar hakkındaki kesin öngörüler içerir. Bu öngörülerin isabetli veya yanlış oldukları meydana çıkabilir.

Rasyonel seçim, analitik bilgiye dayanan stratejilere uyar. Bu stratejiler, öncelik kurallarının (değer sistemlerinin) ve genel düzenleyici ilkelerin türevlerini içerirler. Bu tümceler, ya “doğru” ya da “yanlış” olarak sonuçlanır.

Amaç rasyonel eylem, tanımlanmış hedefleri, verili koşullar altında gerçekleştirir; fakat araçsal eylem, gerçekliğin etkin bir deneyiminin kıstaslarına uygun olan ya da olmayan araçları organize ederken, stratejik eylem –yalnızca- olası davranış seçeneklerinin doğru bir değerlendirilmesine bağlıdır.

İletişimsel eylem, simgelerle sağlanan bir etkileşimdir. Bu eylem, karşılıklı davranış beklentilerini tanımlayan -en azından- iki eyleyici özne tarafından anlaşılmış ve kabul edilmiş olması gereken, zorunlu ve geçerli normlara uyar. Toplumsal normlar, yaptırımlarla güçlendirilmiştir. Anlamları, gündelik dildeki iletişime yansır.

Teknik kuralların ve stratejilerin geçerliliği, ampirik veya analitik olarak doğru tümcelerin geçerliliğine bağlıken; toplumsal normların geçerliliği, yalnızca niyetler üzerinde anlaşmayla öznel arasında kurulmuş ve zorunlulukların genel kabul edilişi ile güvence altına alınmıştır. Bu iki durumda da kuralların çiğnenmesinin farklı sonuçları yatar.

Teknik kuralları veya doğru stratejileri çiğneyen beceriksiz bir davranış, başarısızlıkla sonuçlanmaya kendiliğinden mahkûmdur. Ceza, gerçekliğin yitirilmesi üzerine kuruludur. Geçerli normları çiğneyen sapkın bir davranış, yalnızca dışsal olarak, yani sözleşmeyle kurallara bağlanmış olan yaptırımlara yol açar. Amaç-rasyonel eylemin öğrenilmiş kuralları, becerilerin; içselleştirilmiş normlar ise kişilik yapılarının disipliniyle bizi donatır. Beceriler, bizi problemleri çözmeye yatkın kılar; motivasyonlar ise normlara uygunluk göstermemize izin verir. Toplumsal sistemin her iki eylem tipi hakkında, onlarda amaç-rasyonel eylemin mi yoksa etkileşimin mi ağırlıkta olduğuna bakarak karar verebiliriz. Bir toplumun kuramsal çerçevesi, dilsel olarak sağlanan etkileşimleri yaratan normlardan oluşur.

“Geleneksel toplum” deyimi, genelde, “yüksek kültür” kıstaslarına uygun düşen tüm toplum sistemlerine üst başlık olarak yerleşmiştir. Bu sistemler, insan türünün gelişim tarihinde belirli bir basmağı temsil eder. Daha ilkel toplum biçimlerinden;

1. Merkezi bir tahakküm gücünün (iktidarın kabilede değil devlette örgütlenmesi) varlığıyla

2. Toplumun sosyo-ekonomik sınıflara bölünmesiyle (toplumsal yükümlülüklerin ve tazminatların bireylere akrabalık ilişkileri kıstaslarına göre değil, ait oldukları sınıflara göre dağıtılması)

3. Herhangi bir merkezi evren imgesinin (mitos, yüksek din) iktidarın etkin bir meşrulaştırması amacı yürürlükte olması olgularıyla ayrılırlar.

Yüksek kültürler, görece gelişmiş bir tekniğin ve toplumsal üretim sürecinin iş bölümüne dayalı örgütlenmesi temelinde kurulmuştur. Bu temeller, bir artı ürünü, yani dolaysız ve temel gereksinimlerin doyurulmasından sonra oluşan bir mallar fazlalığını olanaklı kılar. Bu toplumlar, varlıklarını; bir artı ürünün elde edilmesiyle ortaya çıkan problemin çözümüne, yani zenginliğin ve çalışmanın bir akrabalık sisteminin sunduğundan farklı kıstaslarına, malların eşitsiz fakat yine de meşru olarak bölüşümüne borçludur.

Kapitalizm öncesi bir üretim tarzının, endüstri öncesi bir tekniğin ve modern öncesi bir bilimin durağan modeli; kuramsal çerçevenin, amaç-rasyonel eylemin alt sistemleriyle tipik bir ilişkisini olanaklı kılıyor. Bu alt sistemler, toplumsal çalışma sistemleri ve bu sistemlerde toplanmış olan teknik aygıtlar olarak değerlendirilebilir. Bilgi stokundan yola çıkarak; “rasyonellik” özünde, iktidarı meşrulaştırmış, kültürel geleneklerin otoritesine karşı açık bir tehdit oluşturmuş bir yapıya sahiptir; fakat bu yapının gözle görülür bir ilerleme kaydettiği söylenemez.

Geleneksel toplumlar, amaç-rasyonel eylemin alt sistemlerinin gelişmesi ve kültürel geleneklerin meşrulaştırıcı etkenliğinin sınırları içerisinde kalması ile varolur.

Kapitalist üretim tarzı, 19. yüzyılın ortalarına kadar İngiltere’de ve Fransa’da yaygın bir şekilde yerleşmiştir. 19. yüzyılda, kapitalizmin en ileri olduğu ülkelerdeki iki gelişme eğilimi belirginleşiyor:

1. Sistemin kararlılığını güvence altına alması gereken mücadelecı devlet etkinliğinin büyümesi,
2. “Araştırma” ve “teknik” arasında, bilimleri birincil üretici güç yapmış olan karşılıklı bağımlılık.

Ekonomi sürecinin devlet müdahalesi yoluyla sürekli düzene sokulması, kendi başına bırakılmış bir kapitalizmin, sistemi tehlikeye sokan yanlış işlevselliklerinden korunurken ortaya çıkmıştır ki böyle bir kapitalizmin gerçek gelişmesi, kendine özgü olan iktidardan kurtulmuş ve güç karşısında tarafsız kalmış bir burjuva toplumu düşüncesiyle açıkça çelişkiye düşmektedir. Toplumun kuramsal çerçevesi yeniden politikleştirilmiştir. Artık bu çerçeve; üretim ilişkileriyle, kapitalist ekonomi ilişkisini güvenceye bağlayan özel bir hukuk düzeniyle ve burjuva devletin buna uygun genel düzen güvencesiyle dolaysız olarak örtüşmemektedir.

19. yüzyılın sonundan itibaren, genç kapitalizm daha güçlü bir şekilde yerleşmektedir. Bu aşamada, tekniğin bilimselleştirilmesi önemlidir. Emeğin üretkenliğini yeni teknikler uygulayarak artırma yolundaki kurumsal baskı, kapitalizmde her zaman var olmuştur. Teknik ilerlemenin yönünü, işlevini ve hızını, yine eskisi gibi, toplumsal ilgiler belirlemektedir; fakat bu ilgiler toplumsal sistemi bir bütün olarak o kadar çok tanımlamaktadırlar ki sistemin korunmasına yönelik ilgiyle örtüşmektedir.

Kapitalist toplumu şekillendiren iki anahtar kategori, “sınıf mücadelesi” ve “ideoloji”dir. Sosyal sınıfların savaşı, ilkin kapitalist üretim tarzı temelinde oluşmuş ve böylelikle geriye dönük bir şekilde doğrudan politik olarak kavranan geleneksel toplumun sınıfsal yapısının fark edebileceği nesnel bir durum yaratmıştır. Açık sınıfsal uzlaşmaz çelişkinin yarattığı sisteme yönelik tehlikelere bir tepkiden doğmuş olan ve devletçe düzenlenen kapitalizm, sınıf çatışmasını yatıştırır.

Genç kapitalizm sistemi, ücrete bağımlı kitlelerin sadakatini güvenceye bağlayan bir tazminat politikasıyla, yani bir çatışmadan kaçınma politikasıyla öylesine belirlenmiştir ki sermayenin özel ekonomide kullanımıyla -eskisi gibi- toplumun yapısına döşenmiş olan çatışma, görece olarak en büyük olasılıkla gizli kalan çatışmadır.

Üretim tarzının sürdürülmesinde yatan ilgiler, toplum sisteminde “ortak sınıf çıkarları” olarak tek bir anlamda sınırlandırılmazlar; çünkü sistemin tehlikeye düşmesinin önlenmesine yönelik iktidar sistemi, tam da bir sınıf öznesinin bir diğerinin karşısına teşhis edilebilir bir grup olarak çıkması

biçiminde uygulandığı kadarıyla, iktidarı (doğrudan politik veya ekonomik olarak sağlanan toplumsal iktidar anlamında) dışlar. Bu, sınıf çelişkisinin ortadan kaldırılması değil; fakat gizlenmesi anlamına gelmektedir. Sınıflara özgü farklılıklar, hala alt-kültür gelenekler biçiminde ve yalnızca yaşam düzeyinde ve yaşama alışkanlıklarında değil; politik anlayışlarda da bunlara uygun düşen farklılıklar biçiminde varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.

Mezolitik zamanla sonuçlanan uzun başlangıç dönemi boyunca, amaç-rasyonel eylemin ancak etkileşimlerle aralarındaki ritüel bir bağ yoluyla bütünüyle motive edilebildiğinden yana bazı belirtiler vardır. Hayvancılık ve tarıma dayalı ilk yerleşik kültürlerde, amaç-rasyonel eylemin alt sistemlerinin dünyevi olanı, özneler arasındaki iletişimsel ilişkinin yorumlarından ve davranış biçimlerinden uzak durmuş görünüyor. Elbette çalışma ve etkileşim arasında, alt sistemlerin toplumsal dünya yorumlarından görece bağımsız olarak çıkardıkları böylesine geniş bir farklılaşma, ancak devletle örgütlenmiş bir sınıfsal toplumun yüksek kültürel koşulları altında var olabilirdi.

Toplumsal normlar, kendilerini iktidarı meşrulaştıran geleneklerden ayırmışlardır. Böylelikle kültür, kurumlar karşısında belirli bir bağımsızlık kazanmıştır. Modern dönemin eşiği, o zaman kurumsal çerçevenin "dokunulmazlığının" amaç-rasyonel eylemin alt sistemleri sayesinde kalkmasıyla birlikte yerleşen rasyonelleşme süreciyle gösterilebilir. Geleneksel meşrulaştırmalar, amaç-araç ilişkisinin rasyonelliği ölçütlerinde eleştirilebilirler. Teknik olarak değerlendirilebilir bilgi alanındaki enformasyonlar, rekabetçi bir şekilde kültürel geleneğe katılmış ve geleneksel evren yorumlarının yeniden inşasını dayatmıştır.

"İnsan türünün sosyo-kültürel gelişme modeli; başlangıcından beri bir yandan varoluşun dış koşulları üzerinde artan bir teknik kullanım gücüyle, diğer yandan kuramsal çerçevenin, amaç-rasyonel eylemin genişletilmiş alt sistemlerine az ya da çok edilgin bir uyumu ile belirlenmiştir." (Habermas, 1968, İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim)

iletisim@politikadergisi.com

Yorumlar

tablo

İçeriği Yazan: Ziyaretçi(Doğrulanmamış) Zaman: Per, 16/04/2009 - 18:17

İyi günler,
Habermas'ın aynı isimli kitabında yer alan tabloya nereden erişebilirim?
İlginize teşekkürler.

Uyarı

İçeriği Yazan: Naci Emre Boran(Doğrulanmamış) Zaman: Çar, 04/04/2012 - 11:12

Metnin ortalarında geçen "Kapitalizm öncesi bir üretim tarzının, endüstri öncesi bir tekniğin ve modern öncesi bir bilimin durağan modeli; kuramsal çerçevenin, amaç-rasyonel eylemin alt sistemleriyle tipik bir ilişkisini olanaklı kılıyor. Bu alt sistemler, toplumsal çalışma sistemleri ve bu sistemlerde toplanmış olan teknik aygıtlar olarak değerlendirilebilir." Cümlesi ideoloji olarak teknik ve bilim'den direk alınmıştır. Daha doğru bir kullanım için aynı bölümü alıntılamanı ama bunu belirten bir makale: <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/kkefd/article/viewFile/3949/3772>

Yazım Hatası

İçeriği Yazan: Naci Emre Boran(Doğrulanmamış) Zaman: Per, 05/04/2012 - 09:51

Bu yorumu yaparken benim de gözümünden kaçan önemli bir yazım hatası var. Burada da .."kuramsal çerçeve"nin.. değil .."kurumsal çerçeve"nin.. olacak.

Yazım Hatası

İçeriği Yazan: Naci Emre Boran(Doğrulanmamış) Zaman: Per, 05/04/2012 - 09:30

Bir yazım hatasını belirtmek istiyorum, çok ufak gibi görünse de konuya hakim olmayan biri için cümleyi bambaşka bir anlama çekebilir:

9. paragrafın son cümlesi "Bir toplumun kuramsal çerçevesi, dilsel olarak sağlanan etkileşimleri yaratan normlardan oluşur" daki "kuramsal" "kurumsal" olacak.

Kuramsal ve kurumsal kelimeleri arasında anlam olarak büyük bir fark var. "Kurumsal Çerçeve", amaç-rasyonel eylemin karşısına konan iletişimsel eylemi ifadelendiren bir terim -olarak algılanmalı-. Sondan ikinci paragrafta da bu terim geçmekte. Sağlama olarak düşünülebilir.

- [Bilim/Kuramsal](#) [2]

Kaynak URL (06/05/2024 - 17:53 tarihinde yazdırıldı):

<https://politikadergisi.com/makale/habermas-ve-ideoloji-olarak-teknik-ve-bilim>

Bağlantılar:

[1] <https://politikadergisi.com/pd-uye/asaf-simsek>

[2] <https://politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/bilimkuramsal>